

De logica van het vacuüm

Willy Courteaux

De hele geschiedenis lang is er altijd een categorie mensen geweest die alle onheilen die hun wereld teisterden verklaarde door het optreden van een algemene zedenverwilderding (O tempora! O mores!). Het zijn dezelfde mensen die de werkloosheid verklaren door een even plotselinge als spectaculaire verspreiding van de luiheid, vooral bij jonge mensen ("Wie wil werken, vindt wel werk."). Anderzijds zijn er dan ook weer mensen die zich zuchtend bij de feiten neerleggen, verwijzend naar de zondigheid van de mens ("Ach, meneer, het is altijd zo geweest en het zal wel altijd zo blijven.").

Waar gaat het over? Net zoals u al dacht: over de Agusta-affaire. Top van een ijsberg? Ordinair gesjoemel van enkele individuen? Niets nieuws onder de zon? Of symptoom van iets wat diepere wortels heeft die specifiek zijn voor de huidige politieke situatie?

Alleen in dat laatste geval heeft het zin, in een tijdschrift als dit over deze zaak iets te schrijven. De recente onthullingen zijn sensationeel, maar de graad van sensatie is niet noodzakelijkerwijze evenredig aan de belangrijkheid ervan. Belangrijk wordt zo'n zaak alleen als ze een uiting is van een dieperliggend maatschappelijk fenomeen. Over wát dat fenomeen dan wel mag zijn, kan men alleen speculeren, een aantal aanwijzingen bij elkaar zoeken en hopen dat ze sterk genoeg zijn om een mogelijke conclusie geloofwaardigheid te verlenen. Per slot van rekening is ook geschiedschrijving maar voor een stukje een objectief-wetenschappelijke bezigheid. Vandaar dat elke echte vorser op dat terrein onvermijdelijk een revisionist is. Over de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog wordt vandaag nog altijd gediscussieerd.

Dit bij wijze van waarschuwing: wat volgt is speculatie. De vraag die ik wil stellen is deze: is de parlementaire democratie op een punt gekomen dat ze niet langer functioneert en verschijnselen van verval vertoont die een omwenteling (niet noodzakelijk gewelddadig van aard) aankondigen in het verloop van haar geschiedenis? Men zou over die vraag natuurlijk een dik boek

boek moeten schrijven, en geen stukje zoals dit. Dit wordt dus summier en onvolledig. Meer een impressie dan een grondige analyse.

Laten we starten in 1948. Dat jaar werd het "algemeen enkelvoudig stemrecht" (dat in 1919 voor mannen alleen werd ingevoerd) ook uitgebreid tot alle meerderjarige vrouwen. Het "minst slechte politieke systeem" (zoals Winston Churchill de parlementaire democratie noemde) was hiermee compleet. De democratie kon op haar lauweren rusten. Er was een algemene consensus: dit was het. Deze consensus werd door drie factoren versterkt:

1. de recente herinneringen aan de verschrikkingen van de verslagen dictatoriale regimes (het Nazisme en het Fascisme);
2. de retoriek van de Koude Oorlog die de kapitalistische democratie afschilderde als het enig denkbare systeem dat zowel een menselijke als een welvarende maatschappij garandeerde;
3. de toenemende welvaart die de te verdelen koek steeds deed groeien, een stelsel van sociale zekerheid mogelijk maakte waarin iedereen zich veilig kon voelen, en politieke strijd verving door beschaafd overleg. Er was nog wel eens een opflakking van sociale strijd (de grote staking tegen de Eenheidswet van 1960-61), maar ook die plooi werd gladgestreken, en het was opnieuw "business as usual". De consensus was hersteld.

Die consensus dreef ook de politieke partijen steeds dichter naar elkaar. Er bleven accentverschillen, maar voor de hoofdlijnen was iedereen het met iedereen eens. Iedereen kon met iedereen regeren, zonder dat er opmerkelijke verschillen in het beleid te bespeuren waren. De ideologieën stonden nog wel in de boekjes, maar in de praktijk bestonden ze nog nauwelijks bij de drie "grote" traditionele partijen die het mooie en het slechte weer maakten. Ook filosofische overtuiging (katholiek-vrijzinnig) hield op een splijtzwam te zijn tussen partijen. Het beheren van de welvaart werd aanvaard als enige opdracht.

In 1973 kwam een einde aan de euforie. Wat aanvankelijk alleen een "oliecrisis" leek, was, zo bleek achteraf, het begin van een economische crisis die in de loop der jaren onbeheersbare vormen aannam. Maar er was niet alleen de economische crisis, er grepen fundamentele veranderingen plaats in de wijze waarop de economie en het financieuzen functioneren. Hoef ik de verschijnselen op te sommen? Mundialisering van de economie, ongreepbare geldstromen alom, computerisering van alles en nog wat met het uitstoten van steeds meer arbeidskrachten.

Als de staat zijn greep verliest op de economie, wordt de beslissingsmacht van de politiek gemarginaliseerd tot louter technische aangelegenheden en, occasioneel, een paar "ethische problemen" (alsof niet alle beslissingen van een staat, op de technische na, een ethische dimensie hebben). En waar de staat niet regulerend kan optreden, keren we onvermijdelijk terug naar de jungle van ieder-voor-zich en voor-de-sterksten-het-meeste.

Wéét de politiek dat niet? Natuurlijk wel. (Het is een misverstand te geloven dat men de intelligentie van een politicus ten allen tijde kan toetsen aan zijn publieke uitspraken.)

Op 28 januari verklaarde de Franse president François Mitterrand (over wie veel te zeggen valt, maar niet dat hij een domoor is) in een toespraak in Château Chinon: "Vandaag is de regering niet meer meester van de evenementen die zich voordoen in de wereld van de economie en de internationale financies. Het geld circuleert, het geld komt en gaat en vlucht de plaatsen waar het zich niet meer veilig voelt. Een realistische kijk op de problemen verplicht ons de wereld te aanschouwen zoals hij is, wat niet wil zeggen dat men moet afzien van te handelen om hem rechtvaardiger en gelijkter te maken." (Geciteerd in "Vrede" nr. 312).

Dit is goed en overtuigend gesproken. Maar wie heeft het laten gebeuren? In de euforie van de jaren vijftig en zestig heeft de politiek, inclusief het socialisme, ontwapend. Ze werd beheerder van de welvaart. Vandaag is ze beheerder van de groeiende ongelijkheid en armoede. De politiek is een lege doos geworden.

Maar leegte kan niet lang bestaan, ze wordt onvermijdelijk gevuld. Partijen zonder "ideologie", dat wil zeggen zonder politieke doelstellingen waarmee ze de publieke opinie mobiliseren, worden zuivere machtsinstrumenten. Macht verwerven is voor een politieke partij geen kwalijk streven, op voorwaarde dat ze weet en ook duidelijk zegt wat ze met die macht wil doen. Maar voor wie geen doelstellingen meer heeft, wordt het middel tot doel. Men vestigt zich in de macht omwille van de voordelen, het prestige, het kunnen belonen van vrienden. En zo zet men de deur open voor de binnensluipende corruptie.

Corruptie, zal men zeggen, is er altijd geweest. Dat is juist. Maar wat we vandaag meemaken is een nieuw verschijnsel. De corruptie wordt geïnstitutionaliseerd. Het wordt een manier om met macht om te gaan, om macht te verwerven en uit te breiden. Als de politieke inhoud weg is, wordt het vacuüm opgevuld door de corruptie van de macht. Politiek en georganiseerde

misdaad versmelten met elkaar tot de grens tussen beide vervaagt en verdwijnt. Italië is daar het spectaculaire voorbeeld van. Nu heeft de kanker ook ons bestel aangetast. Dat is veel meer dan een gradueel verschil met vroegere corruptie: het is een geheel nieuwe vorm van politieke misdadigheid. Ze heeft ook bij ons haar eerste dodelijke slachtoffers gemaakt.

Dat is de betekenis van de Agusta-affaire. De politiek heeft die corruptie niet tegengehouden, omdat ze er zelf de deur voor heeft opengezet.

De publieke opinie, die voor een groot deel de neiging vertoont om te versimpelen, maakt hiervan: alle politici zijn corrupte zakkenvullers. Natuurlijk klopt dat niet. Individueel bestaat de meerderheid van de politici uit eerlijke lieden. Dat blijft mijn overtuiging. Maar ze functioneren wel in een systeem dat zelf niet langer functioneert. Ze zitten wel in partijen voor wie de macht een doel op zichzelf is geworden. Zij die, binnen die partijen, hiertegen protesteren, krijgen de kous op de kop: dat zijn doordravers, irrealisten en nestbevuilers.

De Agusta-affaire maakt ons duidelijk dat waar macht het enige doel is, op de duur in de praktijk de leuze wordt gehanteerd dat het doel de middelen heiligt. De remmingen van politiek-ideologische en ethische aard zijn immers weggefallen of op zijn minst verzwakt juist door de afwezigheid van ideologische inhoud. Waar leegte is, nemen de boze geesten hun intrek.

De middelen om een doel te bereiken nemen gemakkelijk de kleur aan van het doel, zoals ook een doel de neiging heeft de kleur aan te nemen van de gebruikte middelen. De Agusta-affaire maakt ons duidelijk, dat waar het doel alleen nog macht is, corruptie het middel wordt. De remmingen van politiek-ideologische aard (die altijd ook een ethische inhoud hebben) zijn immers weggefallen juist door de afwezigheid van ideologische inhoud. Waar leegte is, nemen de boze geesten hun intrek.

De geloofwaardigheid van de politiek, die toch al zwaar gehavend was, is hiermee verder naar het nulpunt gezakt. Het oprukken van extreem-rechts en van warhoofdige partijtjes en één-thema-partijen dat in 1991 een schok door de gelederen van de politiek heeft doen gaan, heeft tot geen andere gevolgtrekkingen geleid dan het voorstel geopperd door Jean-Luc Dehaene: de stemplicht afschaffen en een verkiezingsdrempel invoeren. Een politiek probleem wordt beantwoord met een electorale oplossing. Hetzelfde geldt de "politieke vernieuwing" die nu aan de gang is: nieuwe "gezichten" op de

lijsten, bij voorkeur gezichten die door de media bekendheid hebben verworven. Van de reële vernieuwing, die erin zou bestaan de partijen een vernieuwde politieke INHOUD te geven aangepast aan de noden en de problemen van deze tijd, van een dergelijke vernieuwing is vooralsnog weinig te bespeuren. Om een uitspraak van Kautsky te parodiëren: het gezicht is alles, de visie is niets.

Stel dat men er morgen in slaagt, na de afwikkeling van de Agusta-affaire (wordt ze ooit wel afgewikkeld?) de corruptie aan banden te leggen, mechanismen in te bouwen waardoor de praktijken van de georganiseerde misdaad uit het politieke leven gebannen worden, dan is dat niet het einde van het werk, maar slechts het begin. Met onkreukbaarheid alleen kun je de politieke geloofwaardigheid niet redden. Dat kun je alleen met het voeren van een politiek met heldere doelstellingen die tegelijk geloofwaardig, realistisch én hoopgevend zijn.

In het andere geval kunnen we alleen maar concluderen, dat de democratie, zoals met alle andere politieke systemen uit de geschiedenis is gebeurd, zijn eindfase heeft bereikt en alleen als façade overeind blijft.